

100. YILINDA
İSTİKLÂL MARŞI
VE
MEHMED ÂKİF

100. YILINDA
İSTİKLÂL MARŞI
VE
MEHMED ÂKİF

Editörler

Dr. Mehmet TUĞRUL

Dr. Nuri SALIK

**100. YILINDA
İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF**

**TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Adına Yayımlayan
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri**

**Yayın Koordinatörü
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı**

**Yayın Editörleri
Dr. Mehmet TUĞRUL
Dr. Nuri SALIK**

**Sayfa Tasarımı
Uğur SAÇI**

ISBN: 978-605-2089-47-7

Ankara - 2021

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ _ Mustafa Şentop	XIX
SUNUŞ _ D. Mehmet Doğan.....	XV
SUNUŞ _ İbrahim Aydınlı	XIII
SUNUŞ _ Musa Kazım Arıcan	IX
İSTİKLÂL MARŞI'NIN 100. YILINDA 10. BİLGİ ŞÖLENİ	1
<i>D. Mehmet Doğan</i>	
MEHMED ÂKİF ERSOY'UN HAYATI VE İSTİKLÂL DÜŞÜNCESİ.....	5
<i>Abdulahkim Koçin</i>	
YENİ BELGELER IŞIĞINDA İSTİKLÂL MARŞI'NIN YAZILDIĞI MEKÂN: TÂCEDDÎN-İ VELÎ VE TÂCEDDÎN KÜLLİYESİ.....	27
<i>Nazif Öztürk</i>	
DİĞER ÜLKELERİN MARŞLARI VE İSTİKLÂL MARŞI MUKAYESESİ.....	57
<i>Necmettin Turinay</i>	
İLİM-İRFAN-HİKMET EKSENİNDE MEHMET ÂKİF'İN ÇAĞRISI VE ÇAĞRININ TOPÇU VE KARAKOÇ' A İZDÜŞÜMÜ	67
<i>Muhammed Enes Kala</i>	
ŞİİR İŞÇİLİĞİ VE İSTİKLÂL MARŞI.....	85
<i>Fazıl Gökçek</i>	
İSTİKLÂL MARŞI'NDA GELECEK TASAVVURU	91
<i>Mustafa Özçelik</i>	
HAYAT-SANAT-İMAN-MÜCADELE: MEHMED ÂKİF ERSOY.....	97
<i>Necip Tosun</i>	
BİR ŞAIRİN İSTİKLÂLE HAZIRLANIŞI: İSTİKLÂL MARŞI'NIN SAFAHAT' A DÜŞEN GÖLGESİ	107
<i>İbrahim Tüzer</i>	

MEHMED ÂKİF'İN DÜŞÜNCE VE DEĞER DÜNYASININ İSTİKLÂL MARŞI'NA YANSIMALARI.....	123
<i>Levent Bayraktar</i>	
İSTİKLÂL KAVRAMININ TAHLİLİ VE MEHMED ÂKİF'İN İSTİKLÂLE VERDİĞİ ÖNEM.....	133
<i>H. Ömer Özden</i>	
OSMANLI'DA VE TÜRKİYE'DE SÖMÜRGEÇİ KARŞITI İLK HAREKET: SİRÂTIMÜSTAKÎM/SEBÎLÜRREŞÂD AKIMI VE MEHMED ÂKİF ERSOY	143
<i>Mustafa Orçan</i>	
DİNÎ-TASAVVUFİ YÖNLERİYLE MEHMED ÂKİF VE İSTİKLÂL MARŞI.....	157
<i>Selami Şimşek.....</i>	157
MEHMED ÂKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE HAYAT VE ÖLÜM ÇERÇEVESİNDE MEZARLIKLAR	179
<i>Beyhan Kanter</i>	
TÜRKİYE'NİN NOMOSU VE İSTİKLÂL MARŞI	187
<i>Ercan Yıldırım</i>	
TÜRK DİL KURUMUNUN İLK TÜRKÇE SÖZLÜĞÜNDE İSTİKLÂL MARŞI	193
<i>İdris Nebi Uysal</i>	
MEHMED ÂKİF'İN HAYATINDAKİ SAFHALAR.....	203
<i>Fahrettin Gün</i>	
ÜÇ İSTANBUL'DAKİ ÂKİF	215
<i>Turan Karataş</i>	
İSTİKLÂL MARŞI: BİR KURUCU METİN.....	221
<i>Bilal Kemikli</i>	
İSTİKLÂL MARŞINDAN YARINA NE SÖYLEYEBİLİRİZ?	229
<i>Necmettin Evcî</i>	
MEHMED ÂKİF'TEN EMİN ÂKİF'E TRAJİK BİR HAYAT	239
<i>Mehmet Kurtoğlu</i>	

HİCİV EDEBİYATIMIZ ÇERÇEVESİNDE ÂKİF'İN ŞİİRİ VE ŞAİRLİĞİ YA DA ÂKİF BİR HİCİV ŞAİRİ MİYDİ?.....	253
<i>Rıdvan Canım</i>	
İSTANBUL EDEBİYATI İÇERİSİNDE SAFAHAT	269
<i>Yakup Öztürk</i>	
BİR ŞEHRİN KURTULUŞ GÜNÜNDE İSTİKLÂL MARŞI'NIN KABULÜ VE MEHMED ÂKİF ERSOY	279
<i>İsmail Bingöl</i>	
MEHMED ÂKİF'İN ÇOCUK DAVASI: İRADELİ ÇOCUK, “ÂSİM'İN NESLİ” VE İSTİKBAL.....	289
<i>Mustafa Ruhi Şirin</i>	
VETERİNER HEKİMLİĞİN MEHMED ÂKİF ERSOY'UN ŞAİRLİĞİ VE AYDIN KİMLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ	293
<i>Çağrı Çağlar Sinmez – Ali İteriş Aykun</i>	
İSTİKLÂL MARŞI'NIN ŞİİRİ.....	333
<i>Osman Özbahçe</i>	
MEHMED ÂKİF ERSOY VE LİRİK GERÇEKLIK.....	343
<i>Maksut Yiğitbaş</i>	343
İSTİKLÂL MARŞI'NIN VARLIK ŞARTLARI.....	353
<i>Mustafa Aydoğan</i>	
MEHMED ÂKİF VE “AVRUPA AYETLERİ”	357
<i>Caner Arabacı</i>	
MEDENİYETİN DÜŞÜŞÜ VE İKİ İSLAM ŞAİRİ: MEHMED AKİF VE FETTAH EFENDİ	371
<i>Sevba Abdula</i>	
BİR KARAKTER ABİDESİ VEYA ROL MODEL OLARAK MEHMED AKİF ERSOY VE MİLLÎ YEMİNİMİZ İSTİKLÂL MARŞIMIZ.....	387
<i>M. Abdullah Arslan</i>	

SAFAHAT'TA İSTANBUL AĞZININ BAZI ÖZELLİKLERİNE DAİR (KELİMELEER-ANLAMLAR)	401
<i>Önder Saatçi</i>	
SAYGI, SAYGISIZLIK, DARBEYE GEREKÇE BAĞLAMINDA İSTİKLÂL MARŞI'NA BAKIŞ "6 Eylül 1980 Kudüs'ü Kurtarma ve Millî Gençlik Yürüyüş ve Mitingi"	419
<i>Kâmil Yeşil</i>	
MEHMED ÂKİF ERSOY'UN ESERLERİNDE BALKANLAR.....	437
<i>Taner Güçlütürk</i>	
MEHMED ÂKİF ERSOY'UN ASR SURESİ AYDINLIĞINDA ZAMAN MEFHUMU	453
<i>İsmail Bozkurt</i>	
ARUZA VEDA YAHUT MEHMED ÂKİF'İN ŞİİR ESTETİĞİ	473
<i>Mustafa Atikebaş</i>	
ÜMİT İLE YEİS ARASINDA GEÇEN BİR ÖMÜR: MEHMED ÂKİF ERSOY	481
<i>Mustafa Kara</i>	
ŞEHİR VE MEDENİYET BAĞLAMINDA MEHMED ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE İSTANBUL	489
<i>Mehmet Güneş</i>	
MEHMED ÂKİF ERSOY ŞİİRİNDE BİR REFERANS OLARAK KUR'AN	501
<i>Hüseyin Akın</i>	
MEHMED ÂKİF'İN TÜRK GENÇLİĞİ İÇİN ÖNEMİ.....	511
<i>Eyüp Mithat Açıkgöz</i>	
ÖZGÜN BİR KARAKTER ABİDESİ: MEHMED ÂKİF ERSOY	519
<i>Feyzanur Karademir</i>	
SAFAHAT'TA İSTİKLÂL MARŞI'MIZIN İZLERİ.....	523
<i>Rabia Nur Yücedal</i>	

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak!*

SAFAHAT'TA İSTANBUL AĞZININ BAZI ÖZELLİKLERİNE DAİR (KELİMELEK-ANLAMLAR)

Önder Saatçi

Öğr. Gör. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Giriş

Ağız araştırmaları öncelikle sahada gerçekleştirilen derlemelere dayanır. Ancak bu süreç her zaman verimli ve ideal bir şekilde işlemez. Bazı bölgelerin ağızları kimi amatör araştırmacılar tarafından kayda geçirilmiştir. Oysa, ihtisas gerektiren bu tür araştırmalar için özel bir eğitim almış araştırmacılara ihtiyaç vardır. Bir başka deyişle, her Türkolog iyi bir ağız araştırmacısı olmayabilir. Zira, bu tür araştırmalarda belirli bir yöntemin geliştirilmesi gereklidir ki bu, henüz üzerinde fazlaca durulmuş bir konu değildir (Karahana, 2011: 327-329). Ağız araştırmalarında bir sorun da transkripsiyon işaretlerinin belirli bir standarda kavuşturulamamış olumasıdır (Korkmaz, 2005: 203; Karahana, 2011: 330). Öte yandan ağız çalışmalarında sağlıklı bir transkripsiyon yapabilmek sağlıklı kayıt cihazları kullanmakla mümkündür ki bu imkân günümüzde teknolojinin gelişmesiyle yeni yeni ortaya çıkmıştır. Ayrıca seslerin tam olarak tespiti ses laboratuvarlarını da gerekli kılmaktadır ki bütün bu hususlar henüz istenen seviyede değildir (Korkmaz, 2005: 202; Karahana, 2011: 329-330).

Ağız araştırmalarının bir sorunu da derleme tekniğine dikkat edilmemesidir. Derlenen metinlerin yalnızca masal, türkü gibi belirli bir edebî türe hasredilmesi, folklorla yönelik olması, kaynaklık edecek kişilerin seçimine dikkat edilmemesi, vb. hususlar da ağız araştırmalarının başlıca sorunlarıdır (Kara-

han, 2011: 328-329). Bundan başka, belli bir lehçe sahasındaki bütün ağızlara ulaşmak çeşitli sebeplerden ötürü her zaman mümkün olmayabilir. Hatta, bazı ağızlar tamamen kaybolabilir. İstanbul ağzı / ağızları da böyledir.

İstanbul Ağzının Tespitine Yönelik Bazı Çalışmalar:

Son bir asırda meydana gelen ekonomik gelişmeler Anadolu'dan İstanbul'a büyük bir nüfus akışını da beraberinde getirmiş, İstanbullu denebilecek insan sayısı günümüzde artık parmakla sayılacak hâle gelmiştir. Bu, hem İstanbul'un kendine has kültürünü, folklorunu derinden etkilemiş hem de İstanbul ağzının / ağızlarının kaybolmasına sebep olmuştur. Bunlardan dolayıdır ki İstanbul ağzının özelliklerini araştırmak bugün için ancak yazılı malzeme ile mümkündür. Bununla birlikte, İstanbul ağzının tespitine yönelik bazı çalışmalar da yok değildir. Bunlardan ilki Mahmud Afif'e ait olan "Nasıl Konuşduğumuzu Bilelim" başlıklı bir risaledir. Toplam 16 sayfadan oluşan bu yayında Afif İstanbul ağzına dair pek çok morfo-fonetik özelliği ortaya koymuştur. Ona göre; "konuşulan lisanda" (İstanbul ağzında) açık ve kapalı olmak üzere iki ayrı /e/'nin bulunduğu, /a/'nın ise biri "sakil" (kalın) diğeri "hafif" (ince) iki şekli olduğunu, bunların uzatılmasıyla /a/'nın dört şeklinin kullanıldığını, /l/ ve /n/ ünsüzlerinin de kalın ve incelerinin bulunduğunu, /n/'nin ayrıca genizlisinin de var olduğunu belirtir. Afif ayrıca, bazı ses hadiselerini de işleyerek İstanbul ağzında "ile" edatının -n vasıta hâli ekiyle kalıplaşmış şeklinin -lA-n > -nA-n asimilasyonu (Ahmet'nen, Hasan'nan, vb.) kullanıldığını; -ln- > -nn- ve -nl- > -nn- asimilasyonlarının pek yaygın olduğunu (anna-, yannış, yannız, vb.), -nb- > -mb- aykırılışmasının (ambar, çarşamba, perşembe, işkembe, vb.) da tamamen yerleşmiş bir kaide olduğunu ve İstanbul ağzına dair daha pek çok ses ve şekil özelliğini belirtir (Afif, 1928: 3-6).

Tanju Oral Seyhan'ın "İstanbul Türkçesi" makalesi de bu ağız bölgesinin ses, şekil bilgisine dair bazı ayrıntıları aktarırken kelime hazinesine dair çok kısıtlı bilgiler vermiştir. Seyhan'ın verdiği bilgilere göre, İstanbul ağzında birden fazla /a/ ünlüsü (açık a, derin a, yarı uzun a, vb.) bulunurken normal /e/ yanında bir de /é/ (kapalı e) vardır. Seyhan diğer ünlülerin de ayrıntılarını kelime örnekleriyle aktarmıştır. Ünsüzlerden de çeşitli ayrıntılarıyla söz eden Seyhan,

/ğ/'nin (yumuşak g) telaffuzda eriyerek kendinden önceki ünlüyü uzattığını (yōurt, bōaz, vb.), bazen g > v değişmesinin (koğ- > kov-, döğ- > döv-), bazen de g > y değişmesinin (eğe > eye, düğün > düyün, vb.) gözlendiğini; /h/'nin de birleşik kelimelerin iç sesinde kaybolduğunu ve kendinden önceki ünlüyü uzattığını (katüpâne, müsafirâne, vb.); bulunma hâli ekinin genellikle -dA şeklinde tonlu ünsüzlü olduğunu (sirt-da, süt-de), gelecek zaman çekiminin çok çeşitli şekillerde yapıldığını (gel-ecak, gel-icak, gid-ici-m, vb.) belirtmiştir (Seyhan, 1994: 245-246).

M. Kaya Bilgegil de "Kaybolan İstanbul Türkçesi" makalesinde, /d/ ile başlayan bulunma ve ayrılma hâli eklerinin İstanbul ağzında tonlulaşmadığını, bunun aynı sesle başlayan -dIk / -dUk, -dIr / -dUr ekleri için de geçerli olduğunu vurgulamış; İstanbul'daki bazı yer ve yemek adlarının "yanlış" telaffuz edildiğini belirtmiş bunların İstanbul ağzındaki "doğru" şekillerini sunmuştur: *Kadıköyü* ("Kadıköy" değil), *Erenköyü* ("Erenköy" değil), *Edirnekapısı* ("Edirnekapı" değil); *şiş kebapı* ("şiş kebab" değil), *yürek ızgarası* ("yürek ızgara" değil), *böbrek yahnisi* ("böbrek yahni" değil), vb. (Bilgegil, 1993: 68-71).

Necla Yalçiner'in "İstanbul Türkçesi Konuşma Dili hakkında Bir Araştırma" makalesinde ise İstanbul ağzındaki çeşitli morfo-fonolojik özellikler kaydedilmiştir. Ç > ş değişmesinin görülmesi (saşlıyım, bikaş, hiş. vb.). Teklik birinci kişi emir çekiminde ekin ilk ünlüsünün daralması (söyliyim, biliyim, vb.), bazen -rl- > -ll- asimilasyonun gözlenmesi (koşuyollar, oynuyollar, sökel-ler, vb.), şimdiki zaman ekinin sonundaki -r sesinin yer yer düşmesi (diyolar, yapıyolar, sölyüolar, vb.) ve en önemlisi yazı dilinde bir kural hâline getirilmiş olan kalınlık-incelik uyumunun İstanbul ağzında pek de sağlam olmadığı bu cümledendir (Yalçiner, 2002: 716-723). Yalçiner'in vermiş olduğu kelimeler İstanbul ağzına has orijinal söz varlığı olmayıp yazı diliyle karşılaştırmak maksadına dönük örneklerdir.

İstanbul ağzıyla ilgilenmiş olan bir başka araştırmacı da Doğan Aksan'dır. O, "İstanbul Ağzı Üzerine Gözlemler" bildirisinde daha çok kelime hazinesi üzerinde durmuş, ancak Seyhan'ın aksine İstanbul ağzında /é/'nin (kapalı e) bulunmadığını ileri sürmüştür. Bu çalışmasında Aksan, çevresinde gözlemlediği İstanbul ağzı söz varlığını daha çok H. Rahmi Gürpınar'ın bazı eserlerindeki malzemeyle [*saçaklı Raziye* (pasaklı kadın), *Aznavur gibi* (iri yarı,

korkutucu), *teneşir horozu* (çok zayıf kimse), *gırgırı* (kuşkucu), *kırık merak* (aşırı meraklı), *tüy kabası* (fazla tüylü), *hamhalat* (incelikten uzak), *koca mefret* (kocaman, iri), vb.] destekleyerek ortaya koymuştur (Aksan, 1985: 19-23).

İstanbul ağzı üzerine yapılmış yukarıda andığımız araştırmalarda daha çok ses ve şekil unsurlarının tespit edilmiş olduğu, İstanbul ağzına has bir söz varlığının ortaya çıkarılması konusu üzerinde fazlaca durulmadığı gözlenmektedir.

Amaç

Bu çalışmada *Safahat*'in söz varlığı incelenerek İstanbul ağzına dair belirli bir söz varlığı *Safahat*'in sayfaları arasında araştırılacaktır. Çalışmada yalnızca leksik unsurların tespiti ile yetinilmeyecek, araştırmanın alanı anlam bilgisini de kapsayacaktır. Bir başka deyişle bu çalışmada belirli anlamların da İstanbul ağzına ait olup olmadığı anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu çalışmayla aynı zamanda, Türkiye Türkçesi yazı diliyle İstanbul ağzındaki farklar, kelime düzeyinde ortaya konarak dilimizin tarihî gelişmesinin belirli bir safhasına da ışık tutulmuş olunacaktır.

Yöntem

Bu bildirimizde M. Âkif Ersoy'un *Safahat*'ini de inceleyerek İstanbul ağzına has bazı kelimeleri ve bunların anlam özelliklerini araştırmaya çalıştık. Çalışmamızı *Safahat*'in birinci kitabı olan ve yine "Safahat" adını taşıyan bölümüyle sınırlı tuttuk. Bu bölümden 10 kelimeyi ele alıp bunları; bir yandan güncel Türkçenin genel sözlüklerinde bir yandan da 19. yüzyılın son çeyreğinde, İstanbul'da hazırlanmış ve o günün İstanbul'unda konuşulan Türkçeye dayanan sözlüklerde araştırdık. Çalışmamızda hem kelimelerin günümüzdeki genel sözlüklerde madde başı yapılp yapılmadığını hem de *Safahat*'taki anlamlarının kaydedilip kaydedilmediğini araştırdık. Böylece yazı dilimizin oluşumu ve gelişmesi sürecinde hangi kelimelerin leksik ve semantik bakımlardan öne çıkarıldığını, hangilerinin ağız özelliği kabul edilerek yazıya aktarılmadığını anlamaya çalıştık. İncelediğimiz bazı kelimelerin kullanım sıklıklarını ve an-

lamlarında zamanla meydana gelen değişmeleri Türkçe Ulusal Derlemi¹'nden de karşılaştırma yoluna gittik. Böylece günümüze yakın sözlü ve yazılı metinlerden oluşturulmuş bu derlemeden yararlanarak da düşüncelerimizi desteklemeye çalıştık. Çeşitli sözlüklerden elde ettiğimiz verileri tablolar hâlinde gösterdik. Ayrıca, incelediğimiz kelimeyi, esas aldığımız *Safahat* yayınının hangi sayfasından aldığımızı ve şiirin başlığını parantez içinde sunduk.

İstanbul Ağzının Tespitinde Neler Kaynak Olabilir

Yukarıdaki çalışmalarda her ne kadar bazı ses, şekil unsurları ve bir miktar söz varlığı tespit edilmiş olsa da bunların daha ayrıntılı bir şekilde belgelenmesi için daha başka metinlere de ihtiyaç vardır. Ancak, bu metinlerin artık derleme metinleri değil, edebî metinler olacağı kaçınılmazdır. Biz, İstanbul ağzının özelliklerini ve bilhassa söz varlığını bazı yazılı malzemelerde bulabileceğimizi düşünmekteyiz. Mesela, Millî Edebiyat dönemi romanlarının ve 1960'lara kadar yazılmış edebî eserlerin (roman, hikâye, deneme, anı, vb.) bu yolda incelenmesi lazımdır. Bu gibi eserlerin eski yazılı ve 1930'lu, 1940'lı yıllardaki baskıları taranarak İstanbul ağzının özelliklerine ulaşılabileceğini söyleyebiliriz. Bu gibi eserlerden bu yolda daha iyi yararlanabilmek için yazar sözlüklerinin de yapılması elzemdir.

İstanbul ağzının ses, şekil özellikleri ile söz varlığına ayrıca klasik Türk musikisindeki şarkı güftelerinden de ulaşmak mümkündür. Bu gibi eserler daha çok İstanbul kültürü içinde vücuda getirildiğinden ve birçoğunun yazarı ya İstanbullu veya İstanbul kültürü ile yetişmiş olduklarından ister istemez İstanbul ağzının bazı ses, şekil ve hatta kelime-anlam özelliklerini barındırabileceği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca İstanbul ve çevresindeki halk türkülerinin güftelerinin de bu yönde önemli bir malzeme kaynağı oluşturduğu söylenebilir.

1 Bundan sonra TUD kısaltması ile belirtilecektir. "TUD Sürüm 3,0; 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990-2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir."

Bunların yanı sıra 1950'ye kadar yayınlanmış süreli yayınların da bu maksatla tarandığında oldukça verimli bir malzeme ile karşılaşılabilceği kanaatindeyiz.

Aşağıda incelemeye geçmeden önce *Safahat*'in niteliği ve M. Âkif Ersoy'un üslubu hakkında bazı bilgiler verilecektir:

Safahat'ın Başlıca Nitelikleri

Safahat Mehmed Âkif Ersoy'un, bir devre şahitlik eden eseridir. Âkif, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında yaşamış, bu süreçte çekilen ekonomik ve sosyal sıkıntıları iliklerinde duymuş, içinde yaşadığı toplumun her gününü, âdeta fotoğraf çekerek *Safahat* üst başlıklı eserinde, sonraki nesillere canlı tarih tabloları hâlinde aktarmıştır.

Safahat, okunduğunda, sanki herkese ayrı ayrı yazılmış bir mektuptur. Herkes *Safahat*'ta mutlaka kendinden bir parça bulur. Çünkü o devrin başlıca sosyal sorunlarını teşkil eden cehalet, fakirlik, kadınların horlanması, yaşlıların maruz kaldığı sıkıntılar, hastalıklar karşısında çaresizlikler bugün de bütünüyle ortadan kalkmış sorunlar değildir. Âkif, şiirlerinde bütün bunları kendi derdi gibi algılamış, yaşadığı toplumdaki insancıklarla beraber kaygılanmış, onlarla beraber ağlamış, toplumun sorunlarına çözüm önerileri getirmiş, gücünün yetmediği yerde ise Yaradan'a sığınmış, dua ve niyazlarla Türk toplumunun hatta bütün İslam dünyasının dertlerine, sıkıntılarına deva aramıştır. Âkif'in *Safahat*'ı elbette bunlardan ibaret değildir. O; şiirleriyle vatan, millet ve bayrak sevgisini, azmi elden bırakmamayı, her alanda idealizmi, emperyalizme karşı uyanık olmayı, onunla mücadele etmeyi ve mensubu olduğu dinin gerçeklerini, bütün bunları telkin etmeyi vazife edinmiş bir şairdir. Nihayetinde Âkif Çanakkale Muharebeleri'ni destanlaştıran ve Türk İstiklâl Harbini İstiklâl Marşı ile taçlandıran çok değerli bir edebî şahsiyettir.

M. Âkif'in Üslubunun Bazı Özellikleri

Âkif'in dil ve üslubunun en başta gelen özelliği sadeliktir. Âkif anlatımda sadeliğe o derece önem vermiştir ki esrelerinin yeni baskıları yapıldıkça bazı Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları bizzat kendisi Türkçeleriyle değiştir-

miştir. Bunda, halktan aldığı konuları geniş halk kitlelerine hitap etmede kullanmasının etkisi vardır (Uluçay, 2016: 167-168).

Onun üslubunun bir diğer özelliği de tahkiyedir. O, gerek günlük hayattan aldığı gayet gerçekçi konuları veya tarihten naklettiği yaşanmışlıkları hikâye ederek anlatır (Uluçay, 2016: 143). “Hasta, Küfe, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer” bu tahkiye üslubunun başlıca örnekleridir. Bu yolda yazmış olduğu şiirler sözlü edebiyatta hikâyelerle öğüt verme geleneğinin yazılı edebiyattaki devamıdır, denebilir. Âkif bu yolla, okuyucusuna, onun yabancı olmadığı bir anlatım biçimiyle hitap etmiş olmakta ve sözünün karşılık bulmasını beklemektedir. Onun tahkiyeli şiirleri aynı zamanda diyalogları da barındırır ki bunlar halk deyişleriyle de yüklü olup onun mesajlarının daha geniş kitlelere yayılmasında ve etkisinin güç kazanmasında önemlidir.

Âkif bilhassa millî ve dinî konuları işlerken bir hitabet üslubunu da benimser. Bunu Süleymaniye “Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde, Asım” kitaplarında (bölümlerinde) ve bilhassa İstiklâl Marşı’nda belirgin bir şekilde görmek mümkündür:

“Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak”

“Ulusun, korkma, nasıl böyle bir imanı boğar”

“Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın”

“Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda”

“Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal”

Onun üslubunun başlıca unsurlarından biri de tasvirdir. “Meyhane, Mahalle Kahvesi, Hasta” gibi tahkiyeli manzumelerinde ve daha birçok şiirinde bu üslup özelliği belirgindir. Şair bu yolla okuyucuyu metnin içine çeker ve yaşanan dramların, okuyucunun vicdanına nüfuz etmesini sağlar.

Âkif’in üslubunun diğer bir yönü de mizah ve ironidir (alay). Âkif ironiyi bilhassa toplumdaki hastalıkları sergilediği “Meyhane, Seyfi Baba, İstaibdad, Mahalle Kahvesi, Köse İmam” gibi manzum hikâyelerinde kullanmıştır (Uluçay 2016: 160). Bu hususta en güzel örneklerden birini de “Ressam Haklı” şiirinde verir. Şiirde sonradan görme bir zengin, evini tarihî resimlerle süslemek ister. Ressam diye tuttuğu kişi ise aslında bir boyacıdır. Ev sahibi iş bitince

odaya girer ve bütün duvarın kırmızıya boyandığını görür. Bu tuhaflığı şair, ev sahibinin dilinden şu mısralarla aktarır:

- “...Usta bu ne?
- Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!
- Bu resim askerî basmakta iken Fir’avn’ın,
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Musa’nın.
- Hani Musa be adam?
- Çıkmiş efendim karaya.
- Firavun nerede?
- Boğulmuş
- Ya bu kan rengi boya?
- Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz ya bu da!
- Çok güzel levha imiş, doğrusu şenlendi oda.” (Düzdağ, 1984: 131).

Toplum meselelerini şiirinin omurgasına oturtan Âkif’in üslubunda tabiiyet de en önemli unsurlardan biridir. Şair bu tabiiyeti tasvirlerinde çok iyi yansıtır. Eşyayı tasvir etmenin, isteneni yeterince vermediği durumlarda insan tasvirlerine de başvurur. Bu tasvirler sırasında insanları; coğrafi ve etnik farklılıklarını, toplumdaki konumlarını, günlük hayatın içindeki psikolojik durumlarını göz önünde bulundurarak konuşturur. Öyle ki Âkif, şiirlerinde kişilerini konuştururken onların düşünemeyeceği ve söyleyemeyeceği cümleleri onlara kurdurtmaz (Yetiş, 1992: 30-32). Kısacası Âkif, şiirlerinde yer verdiği karakterleri günlük hayatın içinde kullandıkları dil ve söz varlığıyla tasvir eder.

M. Âkif’in Şiirlerinde Sosyal Hayat-Dil İlişkisi:

Sanatını bütünüyle insanın hizmetine veren Âkif her bir şiiriyle, hitap ettiği kitlenin mensuplarına âdeta tek tek ulaşmaya çabalamıştır, denebilir. Onun bu tavrı, şiire yüklemiş olduğu bu yük elbette kullandığı dili de belirlemiştir. O, şiirlerinde hitap ettiği kitleyle bütünleşmiş gibidir. Şair hayat manzaralarını şiirine konu ederken fotoğrafın içinden seslenen biri gibidir. Bu yüzden onun halk ağzından şiire devşirmiş olduğu kelimeler okuyucusuna yabancı gelmez.

Böylece canlı ve zengin bir dil ortaya çıkmış olur. Bu dille verilen mesajlar da şüphesiz daha bir güç kazanır.

İbrahim Öztürkçü Âkif'in, yaşadığı devirde İstanbul'daki sosyal hayatı şiirlerine nasıl yansıttığını şöyle anlatır: "... *Safahat*'ta her okuyucu, tertemiz ve duru bir İstanbul Türkçesinin gölgesinde mizahtan -değme ressamalara taş çıkartacak- kelimelerle çizilen resimlere, meddah geleneğinden tulûata, meyhanedeki sefil manzaralardan her türlü dedikodu karnavalı kahvehanelere, ironiden keskin zekâ parıltılarına referans veren latifelere, Suriçi bayramlarından amin alaylarına, mimari abidelerimizden siyasi rezaletlere, dinî hayatın evlere yansıyan huzur iklimlerinden sosyal sefaletleri barındıran İstanbul'un kenar mahallelerine kadar büyük bir dünya ile karşılaşır. Bu dünya, Âkif'in köşe bucağına varıncaya kadar adım adım gezdiği İstanbul ve Osmanlı dünyasıdır." (Öztürkçü, 2019: 7).

Zeynep Korkmaz da Âkif'in şiir dilini anlatırken, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra, onun ferdi ve dinî muhtevalı şiir konularından sıyrılarak şiire toplum meselelerini kattığını, tasvir ettiği günlük hayat sahneleriyle toplumdaki dertlere çareler aradığını, bu gibi konuları şiirlerinde herkesin rahatlıkla anlayabileceği, sanat kaygısından uzak, sade bir dille aktardığını belirtir. Korkmaz'a göre bu dil "billur gibi akan, açık, sade, canlı ve kıvrak bir İstanbul Türkçesi"dir (Korkmaz, 1986: 555-557). Korkmaz'ın, Âkif'in üslubunu değerlendirirken, şairin dili kullanma hususundaki şu notları da dikkat çekicidir: "... zengin bir kelime ve deyim kadrosu ile bezenmiş olan konuşma dilini bazen bir hikâye, bazen kılı kırk yaran realist bir tasvir, bazen de canlı, mizahlı ve karşılıklı bir konuşma düzeni içinde ustalıkla verebilmesi onun şiirindeki dil ve üslup güzelliğini doruk noktasına ulaştırmıştır. O, H. Rahmi'nin ve Ahmet Rasim'in İstanbul Türkçesi için nesir dilinde yapmış olduklarını, büyük bir ustalıkla nazım dilinde yapmıştır." (Korkmaz, 1986: 557).

Mustafa Uluçay ise Âkif'in dil ve üslubunu genişçe ele aldığı eserinde; Âkif'in, bilhassa diyaloglarla ördüğü şiirlerinde İstanbul halkının bütün kesimlerine ait dil özelliklerini (halk deyişlerini) canlı bir şekilde yansıttığını, bu meyanda, bazıları sözlüklere geçmemiş çeşitli ikilemelere, deyimlere, tekerlemelere, beddualara hatta küfürlere dahi şiirinde yer verdiğini bunların onun

şiiirine çeşitlilik, canlılık ve ifade zenginliği kattığını belirtir (Uluçay, 2016: 178-180).

Çeşitli araştırmacıların, Âkif'in şiir dili hakkında yukarıda sunulmuş olan görüşleri göstermektedir ki Âkif'in *Safahat*'ı devrinin siyasi ve sosyal olaylarına tercüman olduğu gibi devrinin dilinin de en canlı tanığıdır. Bu yüzden biz bu çalışmamızda *Safahat*'ın birinci kitabı olan ve yine "Safahat" adını taşıyan eseri tarayarak Âkif'in şiirleri vasıtasıyla o günün konuşma dilinin söz varlığının küçük bir kısmına ulaşmayı amaçladık. Zira bu bölümde yer alan şiirlerinde, halkın dilinden alınmış ve yazı diline girmemiş geniş bir söz varlığı bulunmaktadır (Uluçay, 2016: 168).

Biz de buradan yola çıkarak dilimizde o günden bu yana ne gibi değişimler olduğunu, daha doğrusu çeşitli unsurlarıyla Âkif'in şiirlerine sinmiş olan İstanbul ağzından yazı diline geçerken ne gibi kelime ve anlam değişmelerinin gerçekleştiğini, bir bakıma yazı dilimiz oluşurken kelime-anlam gelişmelerinin küçük bir örneklemini tespit etmeye çalıştık. Bizi bu çalışmaya iten diğer bir husus da bugüne dek pek çok araştırmacının, Âkif'in dili ve üslubu hakkında yapmış oldukları çalışmalarda onun halk ağzından aktardığı kelime hazinesine dair örnekler vermekle yetinmiş oldukları; bu söz varlığının dilin gelişimi içinde ne gibi bir gelişme gösterdiğine dair değerlendirmelere ise yer vermemiş olmalarıdır².

Üzerinde çalıştığımız *Safahat*'ın *Birinci Kitabı*'nın içeriği hakkında ise şunlar söylenebilir:

Safahat'ın Birinci Kitabı *Safahat*

Safahat'ın, "Birinci Kitap" diye de anılan bu bölümünde 44 şiir vardır. Bu şiirler önce Sırâtımüstakîm'de yayınlanmış sonra kitaplaştırılmıştır. Bu şiirlerde İstanbul sokakları ve sokaklarda gözlenen hayat manzaraları çokça işlenmiştir. Bu şiirlerden bazıları (Hasta, Küfe, Seyfi Baba, Kör Neyzen, Bayram,

2 H. Zülfikar "M. Âkif Ersoy'un Şiir Dili Üzerine" başlıklı yazısında Âkif'in şiirlerinde geçen halk ağzından alınmış bazı kelimelerin, deyimlerin, ikilemelerin ve deyişlerin bugünkü sözlüklerde ne ölçüde yer alıp almadığını, anlamlarının ne ölçüde tespit edilip edilmediğini sorgular (Zülfikar, 1986: 512-520).

Mahalle Kahvesi, Meyhane, vb.) sosyal içeriklidir. “Tevhid Yahud Feryad” ve “İnsan” şiirlerinde ise şair dinî-hikemi konuları işler. “Ezanlar, Mezarlık, İstigrak” ise dinin uhrevi boyutuna dairdir. “Kocakarı ile Ömer” ve “Dirvas” ise konularını İslam tarihinden alır. Bu şiirlerde tahkiye üslubu ve diyaloglar sıkça kullanılmış; dolayısıyla ağız özelliklerini ve halk deyişlerini yansıtan söz varlığı da bu bölümde bolca yer almaktadır (Gökçek, 2013: 21-29). Bu bölümden seçtiğimiz 10 kelimenin, genel sözlüklerdeki anlamları ile metindeki anlamları karşılaştırılmış ve çalışmamızın konusunu oluşturmuştur.

İnceleme³

A/-:

“Ne ninniden alıyormuş ne hoppaladan... / Işıl ışıl bakıyor â! Bebek değil, afacan!” (Bebek Yahut Hakk-ı Karar, 148).

TDK Türkçe Sözlük	YOK
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	58. (-den) E. T. Türk. Anlamak, kavramak: <i>Eğer âşık isen al bu sözümünden / Kamu sermâyeyi var eyle târâc</i> (Eşrefoğlu Rûmî'den). <i>Söylerim söylerim sözümünden almaz / Nideyim câhildir hâlimden bilmez</i> (Karacaoğlan). <i>geçişsiz f.</i>
Ötüken Türkçe Sözlük	34. Anlamak; bellemek.
Dil Derneği Türkçe Sözlük	YOK
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	9. kavramak, anlamak: <i>Söylerim, söylerim sözümünden almaz.</i> (Karac'oğlan)
Lehçe-i Osmani	istiab, ihata, şümul, tefehhüm, idrak, fehm et-
Kamûs-ı Türki	10. anlamak, fehm ve idrak etmek

3 Bu bildiriği hazırlarken *Safahat*'ın 1984 yılında M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yayına hazırlanmış baskısından yararlandık. İnceleme kısmındaki şiir başlıkları ve sayfa numaraları bu baskıdan alınmıştır.

Değerlendirme

Al- fiilinin bu anlamı (anla-) Türkiye Türkçesinin günümüzdeki genel sözlüklerden bir kısmında verilmezken bir kısmında Türk dilinin tarihî metinlerinden seçilmiş tanıklarla gösterilmiştir. Hatta, Misalli Büyük Türkçe Sözlük bu anlamın eski Türkiye Türkçesine (eski Anadolu Türkçesi) ait olduğunu bildirmektedir. Zaten bu sözlükte verilen tanıklar da Eşrefoğlu Rumi ve Karacaoğlan'dandır.

Güncel Türkçe sözlüklerin bir kısmının, kelimenin, *Safahat*'taki anlamını kaydetmemiş olması, bir kısmının ise ancak 15-16. yy metinlerinden tanık göstererek bu anlamı kaydetmiş olması, kelimenin söz konusu anlamlarının bugün için ölmüş olduğunun göstergesidir. Oysa Lehçe-i Osmani'de ve Kamûs-ı Türki'de bu anlamın verilmiş olması 19. yy'da İstanbullularca kullanılmakta olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu anlamın bir ağız özelliği olduğu söylenebilir. Kelimenin, üzerinde durduğumuz bu anlamı, bugün daha çok "aklı alma-", "havsılası alma-" gibi deyim kalıpları içinde donmuş ve mecazlaşmıştır, denebilir.

Âkif'in, bu beyitte, "anla-" yerine *al-* şeklini tercih etmesi bir yandan vezin zaruretinden kaynaklansa da iki söz arasındaki nüansı da göz önünde bulundurmasının rolü olsa gerektir. Onun bu tutumu kullandığı dilin söz varlığına ne ölçüde hâkim olduğunu gösterir.

TUD'daki taramalarımızda da 452 metinde "almıyor" ve 1722 metinde "alıyor" şekilleri taranmış ve hiçbirinde *Safahat*'taki anlamla kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Civ civ:

“*Horoz şekerleri, civ civ⁴ öten oyuncaklar.*” (Bayram, 51).

TDK Türkçe Sözlük	YOK
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	YOK
Ötüken Türkçe Sözlük	{OsT} Durmadan; sürekli {ağız} “civ civ” diye ses çıkarmak. [DS]
Dil Derneği Türkçe Sözlük	YOK
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	YOK
Türkçede Ses Yansımali Kelimeler	Civ civ et-
Kamâs-ı Türki (civ civ)	1. Yumurtadan yeni çıkmış kuş veya tavuk yavrusu, küçük piliç ve palaz 2. Ufak kuşlar ve piliçlerin ötüşmeleri 3. Çok sesler, vızıltı, gürültü, kalabalık
Lehce-i Osmani (civ civ)	Henüz çıkmış kuş yavrusu, piliç ve gayet küçük kuş yavrularının seslenmeleri, çok sesli bir kalabalık

Değerlendirme

İkilemeden oluşan bu yansıma kelimeye, Ötüken Türkçe Sözlük dışında, günümüz sözlüklerinde rastlamış değiliz. Ötüken Türkçe Sözlük'te de kelimenin Derleme Sözlüğü'nden alındığı belirtilmiş; ancak bilginin kaynağına gidip Derleme Sözlüğü'ne baktığımızda bu kelimeyi bulamamaktayız. Bununla birlikte, Derleme Sözlüğü'nden aktarıldığı iddia edilen anlam *Safahat*'taki anlamla uyumludur. “Türkçede Ses Yansımali Kelimeler”deki anlam da *Safahat*'takinine uymaktadır. Bu eserde kelime “civ civ et-” şeklinde kaydedilmiş ve Başgöz-Tietze'nin ortak yayını olan “Bilmeceler: A Corpus of Turkish Riddles”-dan alındığı kaydedilmiştir (Zülfikar 1995: 360). Öte yandan, gerek Kamâs-ı Türki'de gerek Lehce-i Osmani'de bu yansıma kelimenin *Safahat*'taki anlamına rastlanabilmektedir.

4 Çalışmamızda esas aldığımız Ö. Rıza Doğrul (18. baskı) yayınında kelime bitişik yazılmışsa da İbrahim Öztürkçü'nün eski harflerle yayınlamış olduğu nüshada kelime, diğer bütün ikilemeler gibi ayrı yazılmıştır.

Bütün bu veriler kelimenin “civ civ şeklinde ses çıkar-” anlamının ağız-
larda yaygın olduğunu, bu arada İstanbul ağzında da bilindiğini ve yazı diline
geçmemiş olduğunu gösterir. Nitekim, TUD’daki taramalarımızda bu ikileme-
nin hiçbir metinde kullanılmadığını, dolayısıyla bugünün TT yazı dilinden
düşmüş olduğunu da söyleyebiliriz.

Değiş-:

“Tamam beş ayda *değiş*timdi kafamız sağ iken” (Mahalle Kahvesi, 124).

TDK Türkçe Sözlük	Başka bir biçim veya duruma gelmek, tahavvül etmek
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Olduğundan başka ve farklı bir duruma girmek, başka şekle dönüşmek, tahavvül etmek, tagayyür etmek
Ötüken Türkçe Sözlük	Olduğundan başka bir duruma girmek; şekil değiştirmek; başkalaşmak.
Dil Derneği Türkçe Sözlük	Başka bir biçim ya da duruma girmek, tahavvül etmek
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	Bir hâlden başka bir hâle geçmek, tahavvül etmek, başkalaş-

Değerlendirme

Yukarıdaki mısradaki bizce “öğren-, ezberle-” anlamlarıyla kullanılmış olan *değiş-* fiilinin, taradığımız sözlüklerden hiçbirinde bu anlamlarına rastlayabilmiş değiliz. Ancak bizim tespit ettiğimiz anlamların yukarıdaki tabloda gösterdiklerimizden mecazlaştırma yoluyla elde edildiği kanaatindeyiz. Nitekim, yeni bir bilgiyi öğrenmek ve hele bunu hafızada kalıcı kılmak bir kişinin bir hâlden bir başka hâle geçmesi, başkalaşması şeklinde düşünülebilir. Bu hâliyle, kelimenin *Safahat*’taki anlamının, devrin İstanbul ağzına has bir anlam olduğu, bu yüzden sözlüğe alınmadığı söylenebilir.

Yalnız, 19. yy Türkçesini yansıtan belli başlı sözlüklere (Kamûs-ı Türki, Lehce-i Osmani, Resimli Kamûs-ı Osmani) baktığımızda da “değiş-” fiilinin, bu anlamıyla kaydedilmediğini gözlemekteyiz. Bu durum bize, kelimenin *Safahat*’taki anlamının dönemin İstanbul argosuna ait bir anlam olabileceğini

düşündürmektedir⁵. Kelimenin “Mahalle Kahvesi” şiirinde geçmesi ve kahvehanede oturan bir tipin ağzından verilmiş olması da bu kanaatimizi güçlendirmektedir.

TUD'daki taramamızda 58 metinden hiçbirinde “değiştim” maddesinin *Safahat*'taki anlamıyla kullanılmadığı görülmüştür.

Değnek:

“Kapının orta yerinden ucu değnekli bir ip / Sarkıtılmış olacak, bir onu bulsam da çekip / Açıversem...” (Seyfi Baba, 70).

TDK Türkçe Sözlük	Elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa, çomak
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Elde taşınacak uzunluk ve incelikte düzgün ağaç, sopa, çomak
Ötüken Türkçe Sözlük	Yaslanmak, dayanmak veya başka amaçlarla kullanılan, elde taşınabilecek kalınlıkta ve boyda, ağaçtan kesilmiş parça; ince sopa.
Dil Derneği Türkçe Sözlük	Elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	Elde taşınan ince kısa sopa
Lehce-i Osmani (değnek)	Değecek alet, kısa çubuk, ince sopa
Resimli Kamûs-ı Osmani	Asa, baston, ince dal, çubuk, sopa, dayak, darbe

Değerlendirme

Yukarıdaki tabloda taramış olduğumuz günümüz sözlüklerden alınmış olan açıklamalardan hiçbiri *Safahat*'taki anlamı karşılamamaktadır. Zira, Âkif'in tasvir ettiği kapıda bulunan *değnek* “çubuk” anlamına gelmektedir. Nitekim 19. yy'da hazırlanmış Lehce-i Osmani ve Resimli Kamûs-ı Osmani'de *Safahat*'taki bu anlamı karşıladığını düşündüğümüz açıklamalar görülebilmektedir. Bunun da bir ağız özelliği olduğu kanaatindeyiz.

⁵ Günlük hayatta kullandığımız “kafayı değiştir-” deyiminde de “değiş-” fiilinin, deyim kalıbına, buradakine yakın bir anlam kattığı söylenebilir.

Dırlan- / Dırıldan-:

Dırlan-:

“Sakallı yok mu işin, git cehennem ol şuradan / Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan” (Küfe, 25).

“Ne dırlanıp duruyor? Susturun şu pisi” (İstibdad, 88).

TDK Türkçe Sözlük	Herkesi tedirgin edecek, bezdirecek biçimde söylenmek
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Karşısındakini rahatsız edecek şekilde söyleyip durmak
Ötüken Türkçe Sözlük	1. Başkalarını tedirgin edecek, bezdirecek biçimde söylenmek; dırdır etmek. {ağız} [DS] 2. Çok mızızlanıp ağlamak. {ağız} [DS]
Dil Derneği Türkçe Sözlük	Herkesi tedirgin edecek, bezdirecek biçimde söylenmek
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	Bıktıracak şekilde söylenmek
Kamûs-ı Türki	Münasebetsiz ve lüzumsuz çok sözler söyleyip mucizlik etmek
Resimli Kamûs-ı Osmani	Usandırıcı bir ses çıkarmak

Dırıldan-:

“- Herif belaya sokarsın, dırıldanıp durma” (Mahalle Kahvesi, 123).

TDK Türkçe Sözlük	YOK
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	YOK
Ötüken Türkçe Sözlük	Gereksiz yere ve çok konuşmak; söylenmek. [DS]
Dil Derneği Türkçe Sözlük	YOK
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	YOK

Değerlendirme

Her ikisi de aynı anlama gelen bu kelimelerden biri diğzerinin genişletilmiş şeklidir. Bunlardan *dırıldan-* şekline yalnızca Ötüken Türkçe Sözlük'te rastlanmakta ve Derleme Sözlüğü'nden aktarıldığı bildirilmektedir.

Dırlan- şekli de Ötüken Türkçe Sözlük'te, Derleme Sözlüğü'nden alındığı kaydedilerek verilmiş, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise M. Âkif'in, üzerinde durduğumuz mısra örneğinden başka Fahri Celâl ve Sait Faik'ten verilen örneklerle, TDK'nin Türkçe Sözlük'ünde ise Abdulhak Şinasi Hisar'dan bir örnekle tanıklandırılmıştır.

Bu veriler; her iki kelimenin de pek çok Türkiye Türkçesi ağızında olduğu gibi, bir zamanlar İstanbul ağızında da bulunduğunu, bunun 20. yy başındaki edebî metinlere yansıdığını, fakat sözlüklerdeki tanıkların yakın tarihli metinlerden seçilmediği göz önünde bulundurulduğunda, kelimenin yazı diline geçmemiş olduğunu gösterir. Zaten, TUD'daki taramamızda da *dırlan-* ve *dırıldan-* şekillerine ne yazılı ne de sözlü metinlerde rastlayabildik.

Nasıl:

“- Ahmed'in annesi gelmiş... - Nasıl Ahmet, oğlum? /Hani bizdeydi bugün...” (Köse İmam, 126).

Bu beyitte geçen “nasıl” soru sözü “hangi” anlamıyla kullanılmıştır. Gerek Güncel Türkçe sözlüklerde gerek 19. yy'da düzenlenmiş sözlüklerde böyle bir anlama rastlanmamıştır. Devrin ve İstanbul ağızının bir söyleyiş özelliği olduğu kanaatindeyiz. Hatta bu anlamın İstanbul'daki pek çok alt ağız bölgelerinden birine ait olma ihtimali dahi vardır.

Nefeslen-:

“Çıkar dışarda gezersem biraz *nefeslenirim*.” (İstibdad, 87).

TDK Türkçe Sözlük	Nefes alacak kadar duraklamak, biraz dinlenmek
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Durup nefes almak, biraz dinlenmek
Ötüken Türkçe Sözlük	1. Soluk alıp vermek; solumak. 2. Sıkıcı bir durumdan kurtulup rahata ermek; rahatlamak 3. Yorucu bir işte durup dinlenmek; soluklanmak
Dil Derneği Türkçe Sözlük	Nefes almak
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	1. Nefes al-, solu- 2. Rahatla- 3. Dinlen- 4. Okunup üflen-
Kamûs-ı Türki	1. solumak, soluk almak 2. (mec.) bir tehlikeden kurtulup rahatlanmak
Derleme Sözlüğü	Sıkıntısı, tasası dağıl- (Çal / Denizli)

Değerlendirme

Kelimenin bu mısradakine en yakın anlamını yalnızca Ötüken Türkçe Sözlük, Doğan Büyük Türkçe Sözlük ve Kamûs-ı Türki’de bulabilmekteyiz. Her üç sözlükte de ikinci sırada verilen “rahatla- / rahatlan-” İstibdad şiirindeki anlamı, tam olmasa da bir ölçüde karşılamaktadır. Bizce bu anlamlara ayrıca “ferahla-” da eklenmelidir. Hatta, diyebiliriz ki bu şiirindeki anlam tam olarak “ferahla-, açıl-, kendine gel-”tir ve mısradaki bu anlam İstanbul ağzına aittir. Nitekim Derleme Sözlüğü’nde verilen anlam da *Safahat*’takiyle uyumludur. Bu da diğer ağzlarda olduğu gibi İstanbul’da da kelimenin bu anlamıyla kullanılmış olduğunu gösterir.

TUD’daki taramamızda “nefeslen” maddesinin de yalnızca iki metinde geçtiğini anlamlarının da TDK Türkçe Sözlük ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te verilen “biraz dinlenmek” olduğu gözlenmiştir.

Söyle-:

“Kimse söyletmiyor artık bizi, bak sen derde” (Köse İmam, 130).

“Okur, dinletir, söyletir, gaşy olur” (Şair Huzurunda Münekkit, 133).

TDK Türkçe Sözlük	YOK
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	3. Konuşmak: ”Çok çabuk söylüyorsun, anlamıyorum.” Halkın söylediği Türkçe bizimdir (Ziyâ Gökâlþ). O kadar güzel Türkçe söylüyordu ki insan vücûdunu görmese, ismini işitmese şivesine aldanacak, Türk diyecekti (Ömer Seyfeddin). Bir tek İngilizce kelime söylemezken “Pikadili”den kendine boyun bağı aldı (Rûşen E. Ünaydın).
Ötüken Türkçe Sözlük	1. {eAT} Konuşmak; demek.
Dil Derneği Türkçe Sözlük	YOK
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	YOK
Kamûs-ı Türkî	1. söz lakırdı etmek 2. Dil bilmek: Bu çocuk daha söylemiyor, Türkçe söylemek, sesle yavaş söylemek
Yeni Tarama Sözlüğü	konuşmak

Değerlendirme

Söyle- fiilinin “konuş-” anlamıyla bugünün Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılması söz konusu değildir. Zaten, Misalli Büyük Türkçe Sözlük dışındaki sözlüklerde bu anlam kaydedilmemiş; Ötüken Türkçe Sözlük'teyse “konuş-” anlamının eski Anadolu Türkçesinden kalma olduğu belirtilmiş. Nitekim, Yeni Tarama Sözlüğü'ne bakıldığında bu fiilin “konuş-” anlamıyla kaydedildiği görülecektir. Kamûs-ı Türkî'de ise birinci sırada verilen anlam tam da “konuş-” fiilini karşılamaktadır. Bu da kelimenin bu anlamının İstanbul ağzına mahsus olduğu, yazı diline aktarılmadığını gösterir.

TUD'da yaptığımız taramalarda da toplam 804 metinden hiçbirinde; “söyle, söylet, söylüyor, söyledi, söylemiş” şekillerinin “konuş-” anlamıyla kullanılmadığını gözledik. Bunun tek istisnası 1996 tarihli bir süreli yayındaki dinî-tasavvufi bir metinde geçen şu cümledir: “... Kıtmiri başka abad edecek yok. Hatırım virane, gözlerim giryan. Gel vur mızrabını kalbimi söylet!...”

Uğraşıcı:

“ - Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı” (Mahalle Kahvesi, 124).

TDK Türkçe Sözlük	YOK
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	YOK
Ötüken Türkçe Sözlük	YOK
Dil Derneği Türkçe Sözlük	YOK
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	ısrarcı

Değerlendirme

Günümüz genel sözlüklerinden yalnızca Doğan Büyük Türkçe Sözlük'te yer alan bu kelimenin tanığı da *Safahat*'ta geçen yukarıdaki mısradır. Tarihî sözlüklerde de rastlayamadığımız bu kelimenin İstanbul ağzına has olduğu anlaşılmaktadır.

TUD'daki taramalarımızda bu kelimenin hiçbir metinde kullanılmadığını, dolayısıyla bugünün TT yazı dilinden düşmüş olduğunu da söyleyebiliriz.

Sonuç

Çalışmamızda ele aldığımız kelimelerin bazılarına veya bazılarının *Safahat*'taki anlamlarına günümüzde hazırlanmış genel sözlüklerde rastlanmaktadır. *Safahat*'taki bu kelimeler birer leksik unsur olarak veya anlamı bakımından İstanbul ağzına dahildir.

Yazı dili oluşurken temel alınan ağızdaki söz varlığında bir ayıklama yapıldığı anlaşılıyor. Bu tutumun, dili, yazı yoluyla kâğıda dökmenin tabîi bir sonucu olduğu muhakkaktır. Yazı dilinin, bir bakıma günlük konuşma dilini belirli bir çerçeveye alma işlemi olduğu da bu gibi örneklerden anlaşılmaktadır.

Eğer *Safahat* bir el kitabı olarak değerlendiriliyorsa, herkesin bu şaheserden yararlanması amaçlanıyorsa o hâlde bu kelimelerle ilgili bildirimizde belirttiğimiz eksiklikler sözlüklere katılmalıdır.

Bildirimizde incelediğimiz kelimeler veya bunların *Safahat*'ta geçen anlamları ağız malzemesi olarak kabul edilecekse ve bunlar genel sözlüğe alınması uygun değilse o zaman *Safahat*'ın, bütün kelimelerini kapsayan bir sözlüğü yapılmalıdır. Çünkü *Safahat*'ta geçen kelimelerin anlamları tam olarak tespit edilmeden *Safahat*'ın bütünüyle anlaşılması da mümkün olmayacaktır.

Bu çalışmamız her ne kadar çok sınırlı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş olsa da *Safahat*'ın barındırmış olduğu dil malzemesinin İstanbul ağzının tespit edilmesinde elverişli ve önemli bir veri kaynağı olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Afif, M. (1928). *Nasıl Konuşduğumuzu Bilelim-İstanbul Şivesinin Hususiyetleri Hakkında İlmî Bir Tedkik*. İkdâm Matbaası. İstanbul.
- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah, M., Gözaydın, N., Zülfikar, H. ve Özyetgin A. M. (2011). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları. Ankara.
- Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü*. Anı Yayıncılık. Ankara.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Yayınları. İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. Ötüken Yayınları. İstanbul.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. TDK Yayınları. Ankara.
- Doğan, D. M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Yazar Yayınları. Ankara.
- Düzdağ, M. E. (Haz.). (1984). *Safahat*. İnkılap Yayınevi. İstanbul.
- Gökçek, F. (2013). *Bir Medeniyetin Şairi: Mehmed Âkif*. TDK Yayınları. Ankara.
- Karahan, L. (2011). "Ağız Araştırmalarında Sorunlar". *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara. Akçağ Yayınları, 327-333.
- Korkmaz, Z. (1986). *Mehmed Âkif'te Dil ve Üslup Özellikleri*. *Türk Dili*, 420. 554-564.
- Kutlu, A. (Ed), (2005). *Türkçe Sözlük*. Dil Derneği Yayınları. Ankara.
- Öztürkçü, İ. (Haz.). (2019). *Safahat*. Ketebe Yayınları. İstanbul.
- (DS) Türk Dil Kurumu (1993). *Derleme Sözlüğü*. TDK Yayınları. Ankara.
- Paşa, A. V. (1876). *Lehce-i Osmani*. Cem'iyet-i Tedrisiye-i Osmaniye Yayını. İstanbul.
- Sami, Ş. (2012). *Kâmus-ı Türki*. Altınpost Yayınları. Balıkesir.
- Seydi Bey, A. (1330 R). *Resimli Kamûs-ı Osmani (1. Cilt)*. Matbaa ve Kütüphane-i Cihan. İstanbul.
- Uluçay, M. (2016). *Tasannûsuz Bir Sanatkâr Mehmed Âkif- Dil, Üslup ve Sanatı*. Atlas Yayınları. Ankara.
- Yetiş, K. (1992). *Mehmed Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*. TDK Yayınları. Ankara.
- Zülfikar, H. (1986). *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiir Dili Üzerine*. *Türk Dili*, 420. 512-520.

İnternet Kaynakları

Türkçe Ulusal Derlemi. <https://www.tnc.org.tr/tr/>